

Реакція Європейського Союзу на війну в Україні в контексті концептуальних засад розвитку ЄС

УДК 327.57

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.22>

Половко Олена Олексіївна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-1207-7174

Війна російської федерації проти України та етап повномасштабного вторгнення змінюють безпекову архітектуру Європейського Союзу. Найбільший воєнний конфлікт у Європі з часів Другої світової війни впливає і на дослідження у сфері зовнішньої політики і політики безпеки. У статті здійснена спроба охарактеризувати реакцію Європейського Союзу на війну в Україні та проаналізувати відповідні зміни у зовнішній політиці. Сучасний стан зовнішньої та безпекової політики розглядається через генезу основних концептуальних парадигм розвитку ЄС. Методологічною основою даного дослідження є історичний, системний та структурно-функціональний підходи. На сьогодні концептуально виокремлюється декілька провідних парадигм у розвитку Європейського Союзу. Історично першим був концепт «європейської цивільної сили» (Civilian Power Europe). На протизвагу йому виник концепт «європейської військової сили» (Military Power Europe). На основі концепту «європейської цивільної сили» з'явилися концепт «європейської нормативної сили» (Normative Power Europe) та «європейської ринкової сили» (Market Power Europe). Через війну в Україні як наймасштабнішого конфлікту на території Європи відбуваються подальші зміни у концептуальному баченні розвитку зовнішньої та безпекової політики ЄС. Насамперед, йдеться про актуалізацію концепту європейської військової сили. Про це свідчить інтенсифікація військово-політичного співробітництва як між країнами ЄС, так і членами Північноатлантичного альянсу, збільшення оборонних бюджетів, вступ Фінляндії до НАТО, ратифікація вступу Швеції. Водночас на сучасному етапі актуальним залишається і концепт «європейської нормативної сили». Цей концепт охоплює, насамперед, цінності та норми, що є джерелом влади Європейського Союзу. Європейські цінності як система аксіологічних максимум також є основою ідентичності ЄС. Консолідована реакція ЄС на війну в Україні ще раз доводить, що "цінності мають значення". Потенційні рішення ЄС та їх позитивний ефект для України також в значній мірі залежать цінностей та норм, що є фундаментом політичної культури.

Ключові слова: євроінтеграція, зовнішня політика, безпека, трансформація міжнародної системи.

Вступ. У 2022-2023 рр, на етапі повномасштабного вторгнення РФ в Україну відбуваються радикальні зміни у безпековій та зовнішній політиці країн Європейського Союзу. Ці пришвидшені трансформації у відносинах ЄС та України, виявили не лише безпрецедентний рівень підтримки та консолідації країн ЄС, а і конкуруючі внутрішньоєвропейські інтереси. Війна проти України виявилась питанням що стосується всього європейського континенту. І мова йде не лише про нові геополітичні безпекові орієнтири, а у певному сенсі виклики функціонуванню сучасної ліберально-демократичної системи цінностей. Водночас йдеться про переосмислення концептуальних підходів та пріоритетів щодо майбутньої оборонної та зовнішньої політики ЄС. Оскільки в історичному розвитку Європейського Союзу можливо виокремити декілька провідних парадигмальних етапів, можемо застосувати відповідні теоретичні підходи та їх генезу до дослідженні реакції країн ЄС на війну в Україні, з акцентуванням на найбільш актуальних та адекватних сучасній ситуації.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження реакції країн Європейського Союзу на війну в Україні та концептуальних змін у зовнішній і безпековій політиці ЄС. Досягненню цієї мети сприяє аналіз ключових політичних рішень у зовнішній та безпековій політиці ЄС.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є системний та структурно-функціональний підходи, а також історичний метод. Теоретичною основою є аналітичний інструментарій розгляду зовнішньої політики ЄС запропонований дослідницями Катериною Зарембо та Валентиною Романовою в рамках проекту «Європейська зовнішня політика» [1]. Іншим джерелом дослідження є експертиза Королівського інституту міжнародних відносин Chatham House «Сім способів, якими війна Росії проти України змінила світ», де проаналізовані основні зміни в геополітичних альянсах, безпекових та оборонних конфігураціях, перспективи світової енергетики та зміни в глобальних ланцюгах постачань [19].

Результати. Дослідниками виокремлюється декілька провідних концептуальних парадигм розвитку Європейського Співтовариства. Генеза концепцій проходила наступні етапи: так, у 1970-ті роки запропоновано концепт «європейської цивільної сили» (Civilian Power Europe), у 1980-ті роки – концепт «європейської військової сили» (Military Power Europe), а на початку 2000-х років – концепт «європейської нормативної сили» (Normative Power Europe), у 2012 – концепт «європейської ринкової сили» (Market Power Europe). На певних історичних етапах дані теоретичні концепти закріплювалися політичними рішеннями та відповідними діями.

Концепт «європейської цивільної сили» (Civilian Power Europe). Дослідниця Катерина Зарембо зазначає, що концепція «європейської цивільної сили» є однією з перших концепцій, що розглядали європейську зовнішню політику. Вона зародилася ще в часи Європейської економічної спільноти, що спочатку зосереджувалася переважно на економічній співпраці. Передумовою для створення цієї концепції була післявоєнна ситуація, зокрема потреба запобігти відродженню матеріальної основи для майбутніх реваншистських настроїв в Німеччині. Ця концепція акцентувала увагу на миротворчій, дипломатичній та економічній ролі Європейського Союзу як інструментів для зміцнення стабільності і сприяння мирному врегулюванню конфліктів. Вона передбачала, що ЄС буде виступати як «цивільна сила», спроможна впливати на світову політику та розв'язання конфліктів шляхом використання мирних засобів і дипломатії. Сам концепт «європейської цивільної сили» було запропоновано Франсуа Дюшеном (François Duchêne) у 1972-1973 роках. Основою цивільної сили є насамперед економічне співробітництво європейських держав через створення наднаціональних інституцій. Ф. Дюшен розумів Європейську економічну спільноту як «групу європейських країн, які представляли свої інтереси та досягали своїх цілей у зовнішній політиці за допомогою економічних та дипломатичних засобів, без застосування військової сили» [10]. Реалізацією концепта «європейської цивільної сили» можливо вважати формування ЄС у 1992 році відповідно до Маастрихтського договору, адже «Маастрихтський договір передбачав заснування більш повноважних, ніж раніше у межах Європейської економічної спільноти, наднаціональних інститутів; а спільна зовнішня та безпекова політика робила акцент на дипломатичних відносинах» [1]. Концепт «європейської цивільної сили» став базисним, подальші концепції або розвивали, або критикували його основні ідейні положення. Так, послідовники зазначають, що власне відсутність спільних збройних сил є головним індикатором реалізації саме концепції європейської цивільної сили. З іншої, критичної позиції зрозуміло, що пріоритет економічних засобів для досягнення національних цілей, не виключає наявності військової складової. Сам Дюшен писав, що «мілітаризація інституцій, можливостей ... зміцнює концепцію цивільної влади Європи» і, водночас, рекомендував надавати перевагу невійськовим методам та інструментам зовнішньої політики [1]. Війна в Україні доводить, що поки ЄС «активно використовує інструменти цивільної сили (дипломатичні та економічні), інші впливові світові гравці можуть надавати перевагу використанню своїх військових потужностей. Це може обмежувати результативність зовнішньої політики об'єднаної Європи» [1].

Наступним став концепт «європейської військової сили» (Military Power Europe). Вперше він був запропонований британським вченим Хедлі Буллом у 1982 році. Цей концепт оформився як критична позиція до концепту «європейської цивільної сили», оскільки як зауважував Х. Булл «важко чинити вплив на міжнародній арені, не маючи військової спроможності» [3]. Відповідно йшлося про заснування Європейського оборонного співробітництва з Великою Британією, Францією та Німеччиною в якості ключових гравців Західної Європи та потенційних лідерів цього проекту. Але про практичну реалізацію концепту довгий час не йшлося, передусім через «неготовність держав Західної Європи додавати оборонний вимір до європейської інтеграції» та дублювати військові функції із структурами НАТО. У 1998 році між Британією та Францією була підписана Декларація у Сен-Мало, що започаткувала спільну європейську безпекову та оборонну політику. Це мало б стати першим етапом реалізації концепту Хедлі Булла, однак оборонного союзу чи європейської армії не було створено. На сьогодні, внаслідок війни проти України військові витрати країн-членів ЄС збільшилися, реалізуються ініціативи по укріпленню промислово-технічної бази європейської обороноспроможності. Зокрема, посилюються оборонні проекти ЄС, такі як Постійна структурована співпраця (PESCO), Європейська програма розвитку оборонної промисловості (EDIDP) та План дій щодо взаємопідсилення цивільної, оборонної та космічної галузей. Можливо констатувати актуалізацію концепту «європейської військової сили» на сучасному етапі принаймні щодо «більш чіткого вираження голосу країн ЄС у структурах НАТО». Саме Північноатлантичний альянс як основна оборонна сила, а не потенційний «європейський оборонний союз» визначатиме після війни архітектуру майбутнього Європи та нові інституційні рамки. Ключовими в плані прийнятих рішень є вступ Фінляндії до НАТО у 2023 році та процес ратифікації членства Швеції.

Концепт «європейської нормативної сили» (Normative Power Europe). У 2002 році вийшла наукова стаття дослідника Іана Маннерса, де автор представив концепт «європейської нормативної сили». І. Маннерс вбачав у ЄС нормативну владу або нормативну силу, тобто здатність впливати на інших шляхом демонстрації своїм прикладом, що є нормальним, прийнятним і правильним для інших. Інакше кажучи, він назвав нормативну владу «здатністю визначати, що є нормою у міжнародних відносинах» [12]. У 1993 році було ратифіковано Маастрихтський договір, відповідно до якого держави-члени ЄС встановили конкретні норми взаємодії в рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики. Принципи верховенства права, прав людини та ринкової економіки, на

яких засновується ЄС, стали невід'ємною складовою наднаціональної ідентичності Європейського Союзу [1]. Євроінтеграційні процеси наступних років довели привабливість норм та цінностей ЄС. І. Маннерс виокремив п'ять основних норм права та практик ЄС: мир, свобода, демократія, верховенство права, права людини; а також чотири додаткові норми права та практик ЄС: соціальна солідарність, антидискримінація, стійкий розвиток, належне управління [1]. Європейські цінності як система аксіологічних максим лежить в основі концепції «нормативної сили». Норми та цінності є джерелом влади ЄС, основою зовнішньої політики і базисом для забезпечення безпеки. Російська війна проти України актуалізувала дану концепцію, оскільки консолідована реакція держав-членів ЄС стала можливою на основі спільної ціннісної системи. Сучасна безпекова архітектура містить дану нормативно-ціннісну складову.

Концепт «європейської ринкової сили» (Market Power Europe). Даний концепт був запропонований Чадом Дамро (Chad Damro) у 2012 році. Можна стверджувати, що концепт «європейської ринкової сили» виник з концепту «європейської цивільної сили» і, до певної міри, перекликається з концептом «європейської нормативної сили». У рамках концепту «європейської ринкової сили» ЄС розглядається, насамперед, як єдиний ринок, який має специфічні інституційні правила та характеризується наявністю конкуруючих груп, активно бере участь у міжнародних відносинах шляхом екстерналізації своєї соціально-економічної ринкової політики та регуляторних заходів [6]. Не лише норми та цінності, але й ринкові відносини можуть бути основою ідентичності ЄС та джерелом його влади. Ч. Дамро підкреслює, що саме ринкова інтеграція є ключовим фактором у сприйнятті та позиціонуванні ЄС у світі. Відповідно, у рамках євроінтеграційного процесу Україна має максимально інтегрувати в свою економіку західний капітал.

Висновки. Дослідження динаміки формування європейської зовнішньої політики показало проходження наступних етапів: від 1970-тих років, коли був запропонований концепт «європейської цивільної сили», через 1980-ті роки з концептом «європейської військової сили» та 2000-х роки з концептом «європейської нормативної сили» і до 2012 з концептом «європейської ринкової сили». Війна в Україні 2014-2023 років впливає на формування безпекової архітектури та пріоритети зовнішньої політики Європейського Союзу. Останні мають включати як військову безпеку, так економічну та правову. Відповідно на сучасному етапі всі вище перераховані парадигми розвитку можуть бути актуалізовані. Як найбільш актуальний можна виокремити концепт «європейської військової сили». Аналіз прийнятих політичних рішень свідчить про інтенсифікацію спільних мілітарних спро-

можностей в рамках структур НАТО. Загальна безпекова і оборонна політика (Common Security and Defence Policy, CSDP) є політикою, в рамках якої питання оборони переважно належать до компетенції національних держав. Кожна країна-член Євросоюзу самостійно визначає свою політику оборони, з координацією, яка відбувається через НАТО, а не безпосередньо через ЄС. І подальший розвиток CSDP є предметом дискусій, зокрема у зв'язку з роллю НАТО. Однак на рівні не політичних рішень та дій, а заяв європейські лідери та політики стверджують, що армія ЄС стала «європейською перспективою, час якої настав». Згідно зі своїм Стратегічним порядком на 2019-2024 роки, Рада Європейського Союзу закликає ЄС більш активно дотримуватися свого стратегічного курсу та зміцнити свою здатність діяти автономно. Це означає, що ЄС повинен просувати свої інтереси та цінності, а також вміти протистояти загрозам та викликам глобальної безпеки. Це свідчить про намір ЄС зміцнити свою оборонну потужність та забезпечити більшу автономію у сфері безпеки та оборони. Це, у свою чергу, дозволить ЄС більш ефективно захищати свої цінності. Отже, крім концепту «європейської військової сили» актуальним залишається концепт «європейської нормативної сили», що лежить в основі консолідованої реакції ЄС на війну в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Європейська зовнішня політика: просто про складне. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+EUFP101+2019_T3/cours.
2. Нова Європа. Есеї українських інтелектуалів. / Уп. К. Зарембо. Львів, Видавництво Старого Лева, 2018. 176 с.
3. Bull Hedley. Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms? / Journal of Common Market Studies, 1982 <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1982.tb00866.x>.
4. Burckhardt Christian. Why is there a public debate about the idea of a 'Civilian Power Europe'? 2004. <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/LEQS%20Discussion%20Paper%20Series/eiwp2004-02.pdf>.
5. Chatham House, The Royal Institute of International Affairs. Seven ways Russia's war on Ukraine has changed the world. Chatham House. 20 February, 2023. <https://www.chathamhouse.org/2023/02/seven-ways-russias-war-ukraine-has...>
6. Damro Chad. Market power Europe, Paper prepared for EUSA Biennial Conference Boston, Massachusetts, USA 3-5 March 2011. <https://eustudies.org/assets/files/papers/EUSA-11%20Damro%20MPE%20Paper-Submitted.pdf>.
7. Damro Chad. Market power Europe, Journal of European Public Policy, 2012. 19:5, 682-699.
8. Duchene Francois. Political thinker and analyst / Independent, 25 July 2005 <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/francois-duchene-301409.html>.

9. EU response to Russia's invasion of Ukraine <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/>

10. Manners Ian. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? Copenhagen: Copenhagen. Peace Research Institute, 2000. https://rucforsk.ruc.dk/ws/portalfiles/portal/38395695/Ian_Manners_Normative_Power_Europe_A_Contradiction_in_Terms_COPRI_38_2000.pdf.

11. Manners Ian. Normative power Europe reconsidered Beyond the crossroads Journal of European Public Policy 132 p. 182-199. <https://www.researchgate.net/publication/233276859>

12. Niblett Robin. Strategic Europe: Still a Civilian Power / Carnegie Europe, 5 October 05, 2011. <https://carnegieeurope.eu/2011/10/05/strategic-europe-still-civilian-power-pub-4566515>. Smith Karen E. Beyond the civilian power EU debate. *Politique européenne* 2005/3, pages 63-82.

13. Smith, Karen The End of Civilian Power EU: A Welcome Demise or Cause for Concern? / The International Spectator, 2000, Vol. XXXV, No. 2, <https://www.files.ethz.ch/isn/126120/smith.pdf>.

14. The European Parliament. What Think Tanks are Thinking. EU security, defence and foreign policies. Briefing, February, 2023. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739364/EPRS_BRI...

15. Zarembo K. The EU as a security actor: when postmodernity fails (the case of Russia-Ukraine war). *Polityka i Społeczeństwo*, 2015, 4 (13), 104-114.

16. Chatham House, The Royal Institute of International Affairs. Seven ways Russia's war on Ukraine has changed the world. Chatham House. 20 February, 2023. <https://www.chathamhouse.org/2023/02/seven-ways-russias-war-ukraine-has...>

REFERENCES:

1. European foreign policy: simple about the complex. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+EUEFP101+2019_T3/cours.

2. New Europe. Essays of Ukrainian intellectuals. / Up. K. Zarembo. Lviv, Old Lion Publishing House, 2018. 176 p.

3. Bull Hedley. Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms? / Journal of Common Market Studies, 1982 <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1982.tb00866.x>.

4. Burckhardt Christian. Why is there a public debate about the idea of a 'Civilian Power Europe'? 2004. <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/LEQS%20Discussion%20Paper%20Series/eiwp2004-02.pdf>.

5. Chatham House, The Royal Institute of International Affairs. Seven ways Russia's war on Ukraine has changed the world. Chatham House. 20 February, 2023. <https://www.chathamhouse.org/2023/02/seven-ways-russias-war-ukraine-has...>

6. Damro Chad. Market power Europe, Paper prepared for EUSA Biennial Conference Boston, Massachusetts, USA 3-5 March 2011. <https://eustudies.org/assets/files/papers/EUSA-11%20Damro%20MPE%20Paper-Submitted.pdf>.

7. Damro Chad. Market power Europe, Journal of European Public Policy, 2012. 19:5, 682-699.

8. Duchene Francois. Political thinker and analyst / Independent, 25 July 2005 <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/francois-duchene-301409.html>.

9. EU response to Russia's invasion of Ukraine <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/>

10. Manners Ian. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? Copenhagen: Copenhagen. Peace Research Institute, 2000. https://rucforsk.ruc.dk/ws/portalfiles/portal/38395695/Ian_Manners_Normative_Power_Europe_A_Contradiction_in_Terms_COPRI_38_2000.pdf.

11. Manners Ian. Normative power Europe reconsidered Beyond the crossroads Journal of European Public Policy 132 p. 182-199. <https://www.researchgate.net/publication/233276859>

12. Niblett Robin. Strategic Europe: Still a Civilian Power / Carnegie Europe, 5 October 05, 2011. <https://carnegieeurope.eu/2011/10/05/strategic-europe-still-civilian-power-pub-4566515>. Smith Karen E. Beyond the civilian power EU debate. *Politique européenne* 2005/3, pages 63-82.

13. Smith, Karen The End of Civilian Power EU: A Welcome Demise or Cause for Concern? / The International Spectator, 2000, Vol. XXXV, No. 2, <https://www.files.ethz.ch/isn/126120/smith.pdf>.

14. The European Parliament. What Think Tanks are Thinking. EU security, defence and foreign policies. Briefing, February, 2023. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739364/EPRS_BRI...

15. Zarembo K. The EU as a security actor: when postmodernity fails (the case of Russia-Ukraine war). *Polityka i Społeczeństwo*, 2015, 4 (13), 104-114.

16. Chatham House, The Royal Institute of International Affairs. Seven ways Russia's war on Ukraine has changed the world. Chatham House. 20 February, 2023. <https://www.chathamhouse.org/2023/02/seven-ways-russias-war-ukraine-has...>

The reaction of the European Union to the war in Ukraine in the context of the conceptual foundations of EU development

Polovko Olena Oleksiivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Politology
Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Volodymyrska str., 64, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1207-7174

The Russian Federation's war against Ukraine and the stage of a full-scale invasion are changing the security architecture of the European Union. The largest military conflict in Europe since the Second World War also affects research in the field of foreign policy and security policy. The article attempts to characterize the reaction of the European Union to the war in Ukraine and to analyze the corresponding changes in foreign policy. The current state of foreign and security policy is considered through the genesis of the main conceptual paradigms of EU development. The methodological basis of this study is historical, systemic and structural-functional approaches. Today, several leading paradigms in the development of the European Union are conceptually distinguished. Historically, the concept of "European civilian power" (Civilian Power Europe) was the first. In contrast to it, the concept of "European military power" (Military Power Europe) arose. On the basis of the concept of "European civilian power" the concept of "European normative power" (Normative Power Europe) and "European market power" (Market Power Europe) appeared. Due to the war in Ukraine as the largest conflict on the territory of Europe further changes are taking place in the conceptual vision of the development of the EU's foreign and security policy. First of all, it is about updating the concept of the European military force. This is evidenced by the intensification of military-political cooperation both between the EU countries and the members of the North Atlantic Alliance, the increase in defense budgets, the accession of Finland to NATO, and the ratification of the accession of Sweden. At the same time, the concept of "European regulatory power" remains relevant at the current stage. This concept covers, first of all, the values and norms that are the source of the power of the European Union. European values as a system of axiological maxims are the basis of EU identity. The EU's consolidated response to the war in Ukraine once again proves that "values matter." Potential decisions of the EU depend to a large extent and their positive effect for Ukraine also depends to a large extent on the values and norms that are the foundation of political culture.

Key words: European integration, foreign policy, security, transformation of international system.